

PRED DNEVOM REPUBLIKE

REPUBLIKA!

Trideset let mineva od dneva, ko je bila proglašena. In domala še enkrat trideset let od takrat, ko so revolucionarne sile Jugoslavije ustanovile svojo delavsko komunistično partijo, nositeljico revolucije, boja za napredek in preobrazbo družbe. Pa še mnogokrat trideset let, ko je v ljudeh tlelo, se vzpenjalo, bilo teptano, a nikdar poteptano, kipelo nevzdržno, kvišku.

Republika!

V bojih spočeta, s krvjo prepojena, v svobodi porojena. Tvoja moč je v nas, mi smo tvoja moč.

Republika!

Živi, cveti, sij!

FRANC TAURER se je rodil 1. 1910 v Trstu. Osnovno šolo je končal v Polju, kamor se je preselila vsa družina, obrtno pa na Ledini in se zaposlil kot klepar v kemični tovarni v Mostah. Zaradi vsestranske družbene aktivnosti je bil večkrat aretiran in na enem od procesov je bil 1. 1933 obsojen po zakonu o zaščiti države na leto dni zapora. Naslednja leta so bila za Taurerja leta bojev, brezposelnosti, dela pri KPD Svoboda v Zalogu (tam je bil tajnik); 1. 1938 se je zaposlil v galvanizacijski delavnici Jakopič.

Takoj ob razsulu stare Jugoslavije se je vključil v OF, 1. februarja 1942 pa odšel v partizane. Maja istega leta je bil sprejet v partijo in postal komisar Gedžove čete v II. grupi odredov in nato 2. bataljona Gubčeve bridaged. 1. januarja 1943 je bil ranjen in v bolnišnici v Kočevskem Rogu so mu amputirali levo nogo. Med 8-mesečnim zdravljenjem je bil organizator kulturnega dela, bil je izvoljen za odposlanca SVPB na Kočevskem zboru in bil na njem izvoljen v plenum OF, po vmitvi z zbora pa je postal komisar 1. divizije in poleti 1944 komisar 1. prometnega bataljona NOV in 11. v Barju. Konec 1. 1945 je postal komisar štaba baze GS Slovenije v Dalmaciji in kot tak je v Biogradu na morju doživel svobodoitev.

Vrnil se je v Slovenijo in do 1. 1950 ostal v vojski, vmes 1. 1951 končal gimnazijo in kot major prešel k delu UDV, kjer je delal do 1960.

Že prej, predvsem pa po tem letu je razvil široko družbeno aktivnost in bil med drugim v zvezi vojaških invalidov predsednik okrajnega in republiškega odbora predsednik mestnega in našega občinskega odbora ZB NOV (kar je še sedaj), dolgoletni član republiškega odbora ZB NOV Slovenije in, vseskozi pa je glavni dejavnik športnega delovanja invalidov v Sloveniji in Jugoslaviji.

Kot dolgoletni družbenopolitični delavec je mnogo tudi javno nastopal in ena od vej je tudi njegovo publicistično delo. Že v Kočevskem Rogu je bil iniciator pisanja skečev (npr. Blokada), po vojni pa je objavil aktualne prispevke in spominska dela iz NOB v Ljudski pravici, Dnevniku, TV-15 in Nsk, v Zborniku 1965 in.

Ob praznovanju 30-letnice razgalitve republike se je avtor spomnil začetkov slovenske državne tvornosti.

poslenih v Polju. Tovariš Rus se je zasmel in dejal: „Dobro smo jih takrat speljali.“ Sodnik Rus nas je po šestih dneh zapora oprostil in izpustil.

Tako smo se med vožnjo iz Roga do Kočevja približe seznanili. V Kočevje smo prispeli v opoldanskih urah, nakar so nas prepeljali v vas Podlipa, kjer smo se nastanili po hišah. Zame je to bilo sila imenitno, če pomislim, da sem bil osem mesecev v bolnišnici. Imel sem lepo sobo, posteljo, sonce je toplo gredo. V Rogu je bilo namreč temno in sonce skoraj ni posijalo skoz goste jelke in smreke.

Zvečer ob mraku so nas odpeljali v Kočevje na zboraovanje. Bil sem izjema, ker sem bil edini težki invalid. Zato so zame skrbeli, me odpeljali v dvorano ter me posadili med prve vrste. Čeravno sem iz Ljubljane in sem bil pred vojno v marsikateri dvorani, sem ob vstopu v dvorano Šeškovega doma čutil nekaj velikega, nekaj enkratnega. Dvorana je bila lepo okrašena in nad odrom so bile izpisane Cankarjeve besede: NAROD SI BO PISAL SODBO SAM. Vse je bilo slovesno umir-

harno pozdravljen; vzkipel je val navdušenja herojski Ljubljani in njegov govor so delegati z aplavzi neprestano prekinjali.

Po pozdravnih govorih je burno pozdravljen stopil na oder Boris Kidrič, ki je poročal v imenu IO OF. Referat je začel s spominom na april leta 1941, ko je bila Slovenija razkosana po okupatorju. Orisal je razvoj narodnoosvobodilnega boja, trpljenja in junaštvo partizanske vojske ter razglasil vlogo izdajalcev slovenskega naroda. Referat je zaključil s pozivom na odločen boj proti nemškemu okupatorju.

Prav tako so delegati viharo sprejeli tudi Edvarda Kardelja, ki je podal politični referat o Sloveniji, o položaju v Jugoslaviji in na svetu sploh ter ga za ključil z besedami: „Naj živi sveta osvobodilna vojna slovenskega naroda!“

Ves prevzet od referatov tovariša Kidriča in Kardelja zaslišim, da predsedujoči Bogdan Osdnik poziva odposlance k razpravi o referatih. Ves zmeden pomislim, da sem se z listkom prijavil k besedi in pre-

mišljam, kaj je bilo povedano. No, imel sem srečo, da nisem bil pozvan med prvimi razpravljalci in lahko sem ugotovil, da so v glavnem govorili o tistem, kar so doživeli in videli širom po Sloveniji. Govorili so preprosto o stvareh, s katerimi so podkrepili Kidričev in Kardeljev referat. Ko pa me je predsedujoči pozval k razpravi in dejal, da ima besedo partizan – invalid, sem se ob navdušenem aplavzu in vzklikanju naši vojski v prvem trenutku kar zmedel. Čustva so včasih močnejša kot pamet. Vendar mi je uspelo, da sem začel govoriti. Med govorom sem bil večkrat prekinjen in aplavz me je tako zmedel, da nisem mogel povedati vsega, kar sem nameraval. Tako kot jaz, je bila večina razpravljalcev vznemirjena nad razpoloženjem, ki je vladalo na zboru. Vse misli so bile usmerjene v bodočnost, na dokončno osvoboditev domovine.

Druga noč zasedanja se je končala ob 4. uri zjutraj. Ponovno smo se odpeljali v vas Podlipa, kjer smo ves dan razpravljali o poteku zasedanja.

3. oktobra ob 9. uri zvečer smo se delegati ponovno zbrali v dvorani Šeškovega doma, kjer se je nadaljevalo zasedanje. Prvi referent je bil Zoran Polič. Govoril je o graditvi nove narodne oblasti. Nato je povzel besedo Marjan Breclj, in sicer o gospodarstvu in prehrani. Po referatih se je razvila živahna in stvara razprava. Nekateri razpravljalci so govorili o stvareh tako, kot da je domovina že dokončno osvobodjena. Poseben aplavz je doživel dr. Metod Mikuž, ki je kot duhovnik imenoval KP za svojo desno roko v osvobodilnem boju slovenskega naroda.

Kočevski zbor odposlancev se je zaključil s sprejetjem 12 točk sklepa, z zaupnico IO OF, s sklepom o splošni mobilizaciji, z resolucijo s 5 poglavji, proglašom slovenskemu narodu, z objavo o zasedanju 1. zbora

odposlancev slovenskega naroda ter z izvolitvijo 120 članov NOOS in 40 – članeske delegacije za zasedanje AVNOJA. Nato je Josip Vidmar ob 3. uri zjutraj zaključil zbor z ugotovitvijo, da je na zgodovinskem zboru vladal ustvarjalni duh volje, energije in tvornega hotelja, kar vse je potrebno za dokončno zmago.

Takoj po končanem zboru smo odpotovali iz Kočevja. Mene so poslali v Dolenjske Toplice, kjer naj bi govoril na mitingu. A od utrujenosti sem zaspal in z mojim nastopom ni bilo nič. Zato je o kočevskem zboru govoril Ante Novak. Ker se je Dolenjski približevala velika nemška ofenziva, sem bil poslan nazaj v bolnišnico z nalogo, da ranjencem govorim o zasedanju v Kočevju.

Mislil sem, da bom imel lahko delo pri tolmačenju zbora odposlancev, vendar se mi je pri marsikaterem vprašanju zatanknilo. Tako sem ob neki priliki predaval v eni izmed bolnišnic o gospodarstvu, prehrani ter financah in približno tako govoril, kot sem slišal na zboru. Ko pa me je nek tovariš vprašal kje so denarni zavodi in kje je vskladščena hrana, nisem vedel pravega odgovora.

Kar na desetletja že štejem čas od nepozabnih oktobrskih dni v Kočevju 1. 1943. V tem času smo se osvobodili in si začeli urejati življenje. In z novo ustavo je bila napravljena nova stopnica na poti k socialistični družbi. Materialni pogoji oblikujejo človekovo mišljenje. Novim odnosom se mora prilagoditi družbeni red. Udeleženci revolucije inamo v tem še poseben dolg, da uveljavljamo novo ustavo, saj je v njej zagotovljeno to, o čemer so sanjali revolucionarji pred vojno, partizani, zaporniki, interiranci in aktivisti. Dolg do padlih nas obvezuje, da uveljavljamo nove odnose za boljši danes in jutri.

PRVI SLOVENSKI PARLAMENT

Ležal sem kot težak ranjenec – invalid v slovenski partizanski bolnišnici na Rogu. Nekega dne sredi septembra 1943. leta so mi sporočili, da sem poleg štirih zdravnikov na kandidatni listi za poslanca slovenskega naroda. Volitve da bodo tajne in trije bodo izvoljeni. Človeka obdaja neroden občutek, čeravno je ponosen na to, da pride na listo za tako odgovorno funkcijo. Priznati moram, da sem bil kar nestrpen do dneva, ko so bili objavljeni rezultati volitev. Po dobljenih glasovih smo bili izvoljeni kot odposlanci SCVPB dr. Pavle Lunaček, Avgust Zujet in jaz. Po izvolitvi sem bil takoj premeščen k upravi bolnišnice, kjer so bile tudi delavnice. Po meri so mi sešili obleko in mi naredili en sam čevlji, kajti drugega nisem rabil, ker sem bil že invalid brez leve noge.

Rečeno mi je bilo, da bom odšel na zbor odposlancev; kam in kdaj, tega mi ni nihče povedal. Kljub moji radovednosti do zadnjega dne nisem zvedel, kje bo zasedanje.

Sadovi narodnoosvobodilnega boja so bili že vidni. Italija je

kapitulirala, osvobodeno ozemlje se je širilo in orožja je bilo dovolj. Partizanska vojska je bila z vsakim dnem številčnejša in odločnejša. A zavedali smo se, da bo vojna še trajala. Nemški okupator in domača reakcija še nista položila orožja. Pa vseeno si partizani nismo predstavljali, da bo treba še toliko človeških žrtev in gorja za dokončno osvoboditev domovine.

Tistega dne, 1. oktobra 1943. leta, so prišli pome in mi povedali, da grem v Kočevje na zasedanje slovenskega parlamenta. Iz bolnišnice sem odšel na zborni mesto, kjer je čakal kombi, v katerem so bili tovariši iz raznih ustanov pri glavnem štabu NOV in POS. Pogled sem započel v tovariša, ki je do brodušno kramljal in n pripovedoval anekdote iz sodne prakse. Dolgo sem se obotavljal, a končno vprašal: „Ali nisi ti sodnik Rus?“ „Da, jaz sem Rus, me poznaš? Jaz tebe ne poznam.“ Je dejal. Odgovoril sem mu: „Verjamem, da me ne poznaš, jaz pa tebe dobro.“ Povedal sem mu, da je leta 1935 vodil razpravo, ko smo bili aretirani zaradi demonstracije brez-

jeno, v dvorani je bilo čutiti le tiho govorjenje. Vsi smo čakali na trenutek, ko se bo začelo zasedanje. Ob 9. uri zvečer 1. oktobra 1943. leta je Josip Vidmar začel zgodovinsko sejo, ki je trajala s presledki tri noči. Kočevski zbor je namreč iz varnostnih razlogov zasedal le ponoči, ker bi ob morebitni izdaji nemški okupator bombardiral Kočevje.

Tovariš Vidmar je v pozdravnih besedah opozoril na zgodovinsko zasedanje zbora in citiral Prešema: „Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti voljo vero in postave.“ S tem je slovesno označil sen naših prednikov o svobodi Sloveniji. V uvodnem govoru je tovariš Vidmar govoril o trpljenju slovenskega naroda in o junaškem boju za obstanek. Svoj govor je zaključil s pozivom za združeno Slovenijo v svobodni Jugoslaviji. Po izvolitvi delovnega predsedstva so se zvrstili pozdravni govori dr. Ivana Ribarja, Snetana Žujeviča in drugih predstavnikov iz Srbije in Hrvatske. Po sprejetju več pozdravnih pismen se je končala prva noč zasedanja ob 2. uri zjutraj. Odposlanci smo se razšli po vaseh in razpravljali o poteku zbora. Mene je obiskal Boris Zihel in mi povedal, da bom izvoljen v narodnoosvobodilni odbor Slovenije kasnejši (SNOS) ter me pozval, naj pozdravim zbor v imenu ranjenih borcev in invalidov, ki so me izvolili v zbor odposlancev.

2. oktobra se je začela druga noč zasedanja Kočevskega zbora ob 9. uri zvečer. Delegacije iz Štajerske, Gorenjske in Primorske ter iz Ljubljane so prišle z zamudo in so to pot pozdravile zbrane odposlance. Spominjam se nastopa odposlanca iz Ljubljane Vlada Krivca. Bil je vi-

POLDE MAČEK ml. se je rodil 1. 1928 v Zalogu. Osnovno šolo je končal v Polju in se vpisal na gimnazijo za Bežigrad. Že tedaj je prenašal pošto za naše partijsko vodstvo ter sodeloval pri gradnji bunkerjev zanj in pri propagandnih akcijah ter prevažal hrano in zdravila za prve partizanske skupine na vzhodu Ljubljane.

Maja 1. 1942 je odšel v partizane in bil kot skojevec izbran v zaščitno enoto vojno-političnega vodstva, bil 1. 1944 sprejet v partijo, šel v vojaško šolo v Gradac in partijsko šolo v Ceremošnjice ter prešel k oddelku za zaščito naroda. Kot tak je prekriziral tako rekoč vso Slovenijo in doberšen del Jugoslavije, sodeloval pri osvoboditvi Trsta, bil v Ajdovščini ob proglasitvi prve slovenske vlade ter med prvimi v osvobodjeni Ljubljani. Kot sodelavec oddelka za zaščito naroda je delal v različnih krajih Slovenije, šel 1. 1943 na višjo vojaško šolo v Beograd, nakar je deset let delal v Murski Soboti. L. 1961. je prišel v Ljubljano na republiški sekretariat za notranje zadeve, se vpisal na visoko šolo za politične vede in novinarstvo ter 1. 1964. diplomiral. Naslednje leto je bil za dve leti izvoljen za podpredsednika, nato pa za sedem let za predsednika skupščine naše občine. Sedaj je direktor SOZD živilske industrije HP.

Mimo tega, da je znan javni delavec in temperamenten govornik, se posveča tudi pisani besedi: piše in objavlja spomine na partizanska leta – npr. Borba v Belški grapi, Spomin na roško ofenzivo –, z aktualnimi prispevki sodeluje pri radiu Ljubljana in v Naši skupnosti, najobsežnejše njegovo dosedanje delo pa je monografija Komunistična partija in njena vloga v revolucionarnem delavskem gibanju pred 2. svetovno vojno in v NOB na področju predvojne občine Polje (Zbornik 1965), iz katere objavljamo nekoliko skrajšano poglavje.

KONCENTRACIJSKA TABORIŠČA V JUGOSLAVIJI

V Evropi je zagorel požar druge svetovne vojne. Fašistični vojni stroj je 1. septembra 1939 udaril na Poljsko, nakar sta Anglija in Francija napovedali vojno Nemčiji. V Jugoslaviji se je položaj delovnega človeka zaradi vojnih razmer še poslabšal. Profasiistični del jugoslovanske buržoazije se je še tesneje naslonil na fašistične sile. Zaradi vse močnejšega protifašističnega in demokratičnega gibanja se je vlada Cvetković-Maček poslužila reakcionarnih ukrepov in decembra 1939 dopolnila zakon o zaščiti države (dodan je bil člen 12 a), s katerim je uvedla koncentracijska taborišča za komuniste in napredne sile (Bileća, Lepoglava in druga).

Prvi udarec po členu 12 a je bil naperjen proti vodstvu Komunistične partije. Dobro planirana policijska akcija ni uspela, ker je Partija že ob sprejemu člena 12 a vedela, da je naperjen proti komunistom, ki lahko vsak čas pričakujejo aretacije. Vodstvo KP v Polju je

bil o pripravah na aretacije tudi obveščeno. Edvard in Pepca Kardelj, ki sta do tedaj stanovala v Spodnji Zadobrovi, sta se januarja 1940 preselila na Jezico.

Ko se je Pepca Kardelj 6. 2. 1940 vrnil na stanovanje v Spodnjo Zadobrovo, je takoj za njo prišla policija in jo aretirala. Isti dan je bila aretirana tudi Angela Dovč. Edvarda Kardelja niso našli, čeprav sta nanj uprizorila pravi lov specializirana policijska agenta Vrečar in Jeranec.

Ker so bile to prve akcije na osnovi člena 12 a in so pomembne uvajanje fašističnih metod v Jugoslaviji, je proti njim odločno protestirala vsa napredna jugoslovanska javnost. V občini Polje, kjer sta bili Pepca Kardelj in Angela Dovč znani in priljubljeni revolucionarni delavki, je Partija organizirala in sistematično vodila boj proti členu 12 a, proti fašističnim metodam in protijudskemu režimu Cvetković-Maček.

Za začetek naj zapišemo izja-

vo Angele Dovč-Očepek o predvojnem gibanju, ki jo je dala na sestanku 22. 10. 1956 v Polju:

Ko so nas aretirali, nismo vedeli, kam gremo. S Pepco Kardelj sva bili zaprti dva ali tri dni. Tov. Kardeljeva je bila takrat, ko so jo aretirali, že v ilegali, mene pa so aretirali v tovarni. Ko so nas pripeljali na policijo, smo dobili odlok za internacijo v Bileći. Mi smo bili v drugi skupini. Prvo skupino ki je odšla dan prej, so naložili v Ljubljani na kolodvoru na vlak. Verjetno pa so bili poleg tudi ljudje, ki so demonstriali in so zaradi tega hoteli naložiti drugo skupino v Zalogu, in to na tisti vlak, ki običajno v Zalogu ne ustavlja. Zadnji dan so nam rekli, da vsak lahko še pokliče kakega svojega sorodnika. K meni je prišel brat, ki sem mu naročila, da naj gre takoj k tovarišu Poldeu Mačku in mu pove, da nas bodo naložili na vlak verjetno v Zalogu.

Takoj po sprejemu obvestila, da jih bodo odpeljali z brzo vlakom iz Zaloga (tako so storili že s prvo skupino, a se je od nje poslovilo le nekaj Založanov, ki so prišli na postajo z rdečimi nageljni), so komunisti organizirali akcijo in o njej ob-

Zasedanje zbora odposlancev slovenskega naroda, od 1. do 3. oktobra 1943